

Любомир Винар

ЮЛІАН БАЧИНСЬКИЙ — ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

В 1914 році появилася з під пера Юліана Бачинського перша обширніша праця про життя і побут українських емігрантів в ЗСА.¹ Цей нарис ще до сьогодні не втратив своєї вартости і тому заслуговує на докладніший розгляд. Крім того, треба ще підкреслити, що «Українська Еміграція» Ю. Бачинського має надзвичайно важливу і цікаву свою видавничу історію, яка до певної міри навітлює обставини праці наших дослідників, зацікавлених студіями української еміграції.

Юліан Бачинський (1870—?) був відомим громадсько-політичним діячем, плідним журналістом та автором цілого ряду брошур і обширних трактатів, з яких вирізняється його твір «Україна irredenta» — публіцистична праця, в якій обґрунтовано вперше на соціяльній базі постулат самостійної України.² Саме заінтересування Бачинського українськими емігрантами безпосередньо пов'язане з цією працею, в якій автор спершу говорить про українську еміграцію, про економічні і суспільні відносини в Галичині, як також про політичне життя галицьких українців, а згодом про проблеми і потребу української державности. Про це він виразно пише в своїх спогадах про М. Драгоманова: «Я знав, що виступити перед українською публікою, у той час, відразу, без різних вступних, приготовних оговорок, з думкою про українську державу, се значить — виставити себе на сміх, і я мусів добиратися до неї підступом. Так я зачав від справи, яка тоді дуже заворушила галицьку суспільність і її заінтересування — від наглого зриву еміграційного в кількох галицьких повітах на Поділля (Скалатчина, Збаражчина і ін.) до Росії, в 1891 році. Ся еміграція вибухла тоді цілком нагло і несподівано і з таким розмахом, що зага-

¹ Юліан Бачинський, *Українська еміграція*. т. I, Львів: Накладом Юліана Балицького і Олександра Гарасевича, 1914. 492 стор. На другій титульній сторінці автор дав другу назву своєї праці «Українська імміграція в З'єдинених державах Америки».

² Коротка біографічна замітка про діяльність Ю. Бачинського подана в *Енциклопедії Українознавства*, т. I, стор. 103.

«Україна irredenta» появилася перший раз в 1895 році. Другий раз в новій редакції її видано в 1899 році, а останнє видання цього важливого твору появилася в 1924 році з обширною передмовою Володимира Дорошенка.

лови галицькому здавалося, що стоїть перед якоюсь надходячою катастрофою.³ Це було цілком природно — питання еміграції українських селян до Північної і Південної Америки в тому часі широко обговорювалося в українській і польській пресі, а також знайшло свій відгук у художній прозі і поезії наших письменників і поетів.⁴ Треба також пригадати, що Ю. Бачинський при першому друкуванні своєї праці в «Народі» назвав свій трактат «По поводу еміграції» (перші розділи), а лише згодом надіслав Павликові, редакторові цього журналу, решту манускрипту з уже уточненою назвою «Україна ірредента». Перші розділи праці з еміграційною проблематикою появились частинами в «Народі» в 1893-ому році. Павлик, по поміщені частини праці присвяченої еміграції, не хотів даліше друкувати «України ірреденти» в «Народі», уважаючи, як згадує Бачинський, що «це все філософія без фактів». Подібну думку висловив Іван Франко, який також не радив друкувати її в «Народі». Тоді Ю. Бачинський післав рукопис до оцінки Михайлові Драгоманову, в наслідок чого між ними зав'язалася цікава переписка, яка в деяких місцях виявляє погляди Бачинського на роллю еміграції.⁵ Якщо узяти до уваги, що він в 2-ім і 3-ім виданні «України ірреденти» зовсім вилишив розділи про еміграцію, тоді це листування заслуговує на окрему увагу і розгляд.

В перших розділах своєї праці Бачинський досліджував причину еміграції українських селян, а також справу регуляції галицької еміграції. М. Драгоманов в своєму листі з 6 червня 1894 року, який зараз був критичною рецензією «України ірреденти», писав, що «думки про регуляцію галицької еміграції не вяжуться з соц. демокр. програмою і перспективою».⁶ На це твердження Ю. Бачинський дав доволі гостру відповідь Драгоманову в своєму листі від 4. XII. 1894 року: «Кажете, що проект регуляції галицької еміграції не вяжеться з соціально-демократичною програмою і її перспективою. Я думаю, що тут програма і перспектива соціально-демократична ні-причім. Справа стоїть так, що еміграція раз-враз відбувається і по мимо перепон, які їй ставили (два роки тому) і тепер ще подекуди ставлять, раз-враз збільшується і щораз захоплює нові околиці. Всякі заходи її здержати, показуються донічого-раз, що стоять ту (по части) в дорозі державні закони, котрі збороняють здержувати охочих до еміграції, а друге, що навіть там, де адміністративні влади, ігноруючи ці закони,

³ Юліан Бачинський, «Мої спомини про Драгоманова», Вісник Союзу Визволення України, ч. 23—24, 1915, стор. 13.

⁴ Докладніше про це в праці Е. С. Лисенко, «Тема еміграції у творчості І. Франка та інших прогресивних українських письменників», Українське Літературознавство, Вип. VII. Іван Франко. Статті і матеріали. Львів: в-во Львівського Ун-ту, 1969, стор. 42—47.

⁵ Переписка Ю. Бачинського з М. Драгомановим, Львів 1899. Згодом ця переписка була включена в 3-є видання «України ірреденти», Берлін, 1924, стор. 176—237.

⁶ Юліан Бачинський, *Україна ірредента*, 1924, стор. 182.

беруться ставити тій еміграції деякі перепони, емігранти все таки уміють їх обійти і остаточно все таки опинюються за границею держави».⁷

В дальшому Бачинський висловлює свій погляд на роллю еміграції, яку розглядає, до певної міри, як поступове явище. «Еміграція, — пише Бачинський, — все відогравала роллю в культурнім розвитку людськості і много причинилася до него. Поминаю вже роллю, яку відіграли в історії людської культури старинні колонії, а вкажу лише на еміграцію новітніх часів, на сколонізованія європейськими емігрантами північної Америки або Австралії. Чи людська культура не зискала, і то багато, через колонізацію тих країв? — і чи, навіть з погляду на інтереси соціальної демократії, чи рух соціально-демократичний стратив що через еміграцію європейських робітників до Америки або Австралії?».

Якщо ідеться про негативні сторони еміграції, Бачинський підкреслював в першу чергу вплив з краю «найенергічніших одиниць». Думки автора щодо природи еміграційного процесу важливі тому, що українські публіцисти і діячі в тому часі уважали еміграцію за цілковито негативне явище.

Тут треба ще раз підкреслити, що саме явище масової еміграції українського селянства до Америки, стало поштовхом до опрацювання «України ірреденти» Ю. Бачинського. Хоч у цій праці питання еміграції не є головною темою автора, проте його зацікавлення еміграційною проблематикою в 1893 році вказує, що Бачинський уже тоді думав серйозно про дослідження еміграційного явища.⁸ Його наступні праці присвячені українській еміграції повністю підтверджують це припущення.

Історія видання «Української Еміграції» Ю. Бачинського

У 1905 році Юліян Бачинський виїхав до Північної Америки з наміром досліджувати життя української еміграції в США і Канаді. Про це згодом він писав, що «Мої студії над українською еміграцією я рішив почати від північно-американської еміграції, в Зєдинених Державах і Канаді. Там українська еміграція була вже до певної міри зорганізована, і я уважав, що через те й розслід тамошнього життя емігрантів буде улекшений, — що на перший початок моїх студій над українською еміграцією було важне, — були вже різні організаційні осередки, були й часописи і були одиниці-емігранти, з котрими я був

⁷ Ю. Бачинський, цит. пр., стор. 216—217.

⁸ Тут треба відмітити, що після видання «України ірреденти» в 1895 році появилися прихильні рецензії на цю працю, включаючи рецензію Івана Франка в «Житті і Слові». Докладна аналіза цієї праці подана у вступній статті В. Дорошенка до 3-ого видання праці Бачинського в 1924 році.

знайомий з часів, як вони були ще в «старім краю» — в Галичині».⁹ З методологічно-дослідчого аспекту, це було зовсім раціональне рішення — в 1890-их роках Бачинський досліджував в «Україні ірреденті» причини еміграції галицьких селян до Америки, а в 1900-их він хотів ознайомитися з життям українських емігрантів на нових місцях їхнього перебування.

Не маючи відповідних фондів на цю поїздку, він звернувся до Управи Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, з проською стипендії в сумі 600 корон. Він зобов'язався тоді, по своєму приїзді з Америки, віддати Товариству його працю про життя української еміграції в США. Проте Бачинському допомоги не уділено, головню через критичну завагу Франка, який мав сказати, що «Бачинський жие вже 30 літ в Галичині і її не знає — якже він може пізнати за пару місяців Америку». Ця завага Франка, пише Бачинський, «так усіх поразила, навіть голову Товариства, проф. М. Грушевського, що всі вони — з виїмком Крушельницького — заявили проти уділення мені підмоги для студій над побутом українських емігрантів в Америці».¹⁰

Ця відмова була доволі дивна, якщо взяти до уваги, що в тому часі НТШ давало численні субсидії молодим науковцям і студентам для збирання етнографічного матеріалу в Закарпатській Україні і Галичині. Наукове Т-во ім. Шевченка в тому часі розгорнуло велику наукову працю у всіх ділянках українознавства. Одиною занедбалою ділянкою були саме досліді над українською заокеанською іміграцією, яку в НТШ ніхто спеціально не досліджував.¹¹ Цей стан триває і до наших днів.

Причини відмови Управи НТШ, отже Грушевського і Франка, слід шукати в тодішньому конфлікті, який існував між молодшими і старшими членами української Радикальної Партії, до якої належав Франко і Бачинський. До «молодших» належав В. Будзиновський, Е. Левицький, М. Ганкевич, Ю. Бачинський; до «старших» — Франко, Павлик, Трильовський і другі. Перше розходження базувалося на справі цензури Павлика, редактора «Народу», який змінював або відкидав статті молодих радикалів. Найкращою ілюстрацією цих редакторських «ножиць» Павлика була справа друку «України ірреденти». В «Народі» появилися лише перші розділи цієї праці, а дальший її друк заблюкували Павлик і Франко. Дальший розрив на IV і VI Конгресі

⁹ Юліан Бачинський, *Як я видавав «Українську еміграцію»*, Львів. накладом «Ради», 1930, стор. 4.

¹⁰ Ю. Бачинський, *цит. пр.*, стор. 5.

¹¹ Тут треба відмітити, що І. Франко помістив деякі етнографічні матеріали (пісні емігрантів) в Етнографічному Збірнику, т. 5, 1898. Одиною праця з еміграційною тематикою була пізніша стаття Зенона Кузеля «Причинки до студій над нашою еміграцією», Записки НТШ, тт. 101, 105, 107, 1911 і 1912. На превеликий жаль треба ствердити, що по сьогоднішній день НТШ не займається дослідями української громади в США і Канаді, не зважаючи на те, що в цих країнах існує Наукове Товариство.

Радикальної Партії в 1895 і 1897 році, і тоді, як зазначає Бачинський, його взаємини з Франком уже цілком перервалися.¹² Якщо ідеться про наставлення Грушевського до Бачинського — то воно також було неприхильне. Бачинський посперечався з Грушевським за вміщення в *Літературно-Науковому Віснику* статті Франка «Михайло Павлик. Замість ювілейної сильветки» (кн. III, 1905). Це теж причинилося до загострення взаємин між ними. На цім тлі політичних і особистих непорозумінь Ю. Бачинського з І. Франком і М. Грушевським, легше зрозуміти відмову НТШ допомогти йому матеріально в студіях над українською заокеанською еміграцією.

З фінансовою допомогою Бачинському прийшов його колишній гімназійний учитель, Петро Огоновський який в тому часі був головою «Просвіти». Він дав йому з рамені «Просвіти» 600 корон на досліді в Америці, а Бачинський в свою чергу зобов'язався написати популярну брошуру, яку опісля «Просвіта» мала видати. Тут треба також згадати, що Бачинський одержав безплатний переїзд до Америки від пароплавної компанії «Норддойчер Льюйд», а також усі залізничні компанії канадійські дали йому безплатний переїзд їхніми лініями по цілій Канаді, без жадних зобов'язань. Згодом Бачинський писав, що чужі люди віднесли до нього краще, як Управа НТШ у Львові.¹³

В США і Канаді пробув він півтора року і вже в грудні 1906 повернувся до Львова. Свою працю, як знаємо, Бачинський запроектував у двох частинах — перша присвячена українській громаді в Сполучених Штатах Америки, друга українській колонії в Канаді. Протягом наступного року два томи праці були вже готові до друку. Тимчасом автор шукав відповідного видавця його праці. З «Просвітою» він домовився, що брошуру напише аж по видрукуванні його основної праці. Він звернувся до референта друкарні НТШ, д-ра Дениса Лукіяновича з проською прийняти манускрипт до друку. Лукіянович представив цю справу Відділові НТШ, але тоді через друк «Зоології» І. Верхратського, яка коштувала приблизно 10 тис. корон, нічого не вийшло. Лукіянович лиш мав заявити Бачинському, що за рік, коли буде мати готовий манускрипт, Віділ НТШ наново розгляне його справу і може цю працю купить. Треба згадати, що Бачинський згодом бажав відвідати Південну Америку і продовжувати свої студії над укр. еміграцією в Бразилії, Аргентині та інших країнах.

¹² Про тодішню політичну діяльність і програму Радикальної партії докладно пише Михайло Возняк в праці *Іван Франко в добу радикалізму*, Україна, кн. 6, 1926, стор. 115—163; також деякі відомості, хоч тенденційно спрепаровані, знаходимо в статті Ф. Д. Пустова, *І. Я. Франко і Радикальна партія*, Український Історичний Журнал, ч. 8, 1966, стор. 45—52.

¹³ Більшість цих інформацій беремо з брошури Ю. Бачинського, «Як я видавав „Українську Еміграцію“», 1930. Вона являється надзвичайно важливим причинком для досліджу життя і діяльності Бачинського, а зокрема його студій української еміграції.

У 1907 році Ю. Бачинський відвідав Грушевського і приніс йому до перегляду свою працю з пропозицією, щоб його манускрипт закупило НТШ. Грушевський обіцяв, що пропонує його справу на засіданні Виділу НТШ, але не хотів затримати в себе манускрипт. За декілька днів він одержав від НТШ відмовну відповідь.¹⁴ Із жалем Бачинський писав, що «Виділ НТШ рішив це, хоч ні один з членів виділу не прочитав ні одної стрічки книжки». Йому насправду не по-везло з НТШ — минулі конфлікти з Франком і Грушевським тепер відбилися на виданні праці Бачинського. Це доволі знеохотило автора, але він далі шукав за видавцями «Української еміграції». Тим часом він доповнював свою працю новими матеріалами. Десять у 1910 або 1911 році Юліан Балицький, редактор популярних книжечок «Просвіти», і Іван Гарасевич, учитель учительського семінара у Львові і член виділу «Сільського Господаря», погодилися фінансувати два томи праці Бачинського, які мали бути друковані тиражем по 3 000 примірників. По видрукуванні двох перших аркушів першого тому друкарня НТШ зажадала вплати першої рати в сумі 1 000 корон. Цих грошей видавці не мали і тоді Бачинський звернувся до «Просвіти», яку засновано при Українським Народнім Союзі в Америці, щоб вони закупили 500 примірників першого тому. По довгих переговорах з втратою для видавців і автора, «Просвіта» погодилася закупити 300 прим. першого тому по три корони (книжка мала продаватися по 6 корон). Опісля Бачинський мусів позичити з каси «Дністра» 1 000 корон, щоб докінчити друк першого тому. В червні 1914 р. було закінчено друк першого тому і передано його до оправи переплетні Просвіти. В короткому часі вибухла війна і переплетня встигла лише опра-вити 500 примірників, других 500 знищили, а решту зложили в ма-газині друкарні НТШ. Тоді також відложено друк II тому «Україн-ської еміграції» присвяченої українським емігрантам в Канаді. З опра-влених примірників вислано 300 книжок «Просвіти» в Нью-Йорку, а 25 прим. одержав автор; решту віддано до розпродажу в книгарні НТШ у Львові.

Під час воєнних дій ніхто спеціально книжкою Бачинського не займався.^{14а} Балицький і Гарасевич, які були залишилися у Львові, були вивезені москалями на Сибір. По звільненні Львова від російсь-

¹⁴ Цю відповідь НТШ, Бачинський, з пам'яті, навів у вже згаданій своїй брошурі: «Високоповажаний Добродію! — Виділ Наукового Товариства ім. Шевченка займався на засіданні дня... справою накладу Вашої книжки „Українська еміграція“ і рішив не прийняти її на свій наклад, бо вона не може мати наукового характеру. З поважанням — В. Гнатюк, секретар», цит. пр., стор. 19. Ми переглянули Хроніку НТШ за 1907 рік, але не знайшли в протоколах зі засідання Виділу НТШ жадної згадки, що праця Бачинського обговорювалася на будь-якому засіданні Управи.

^{14а} Д-р Матвій Стахів в своєму листі від 14 вересня 1970 р. твердить, що наклад незброштурованих примірників, який залишився в переплетні «Просвіти», знищила окупаційна російська влада у Львові в 1914 році. Він

кої окупації, автор звернувся до Володимира Дорошенка, який повернувся з Відня назад до Львова, щоб він замовив титульну сторінку до брошурованих примірників праці, це було зроблено. В 1919 році Бачинський виїхав з дипломатичною місією УНР до Америки де перебув до липня 1921 року. В Нью-Йорку він стрівся з редактором «Свободи» Богданом Лотоцьким і запитав його про відгук українських часописів в Америці на його «Українську Еміграцію». Лотоцький тоді розповів йому про долю цієї праці: «Як плака з книжками прийшла, голова УНС Капітула взяв один примірник до прочитання, і на одному з чергових засідань виділу Союзу заявив, що книжку продавати не можна. Коли виділові запитали чому, він відповів, що тому, бо книжка зле написана. Другі члени виділу, що також переглядали книжку, заперечили тому, і запитали його, які хиби бачить він у книжці? На те відповів Капітула, що не може дозволити на продаж книжки тому, бо в книжці нема про нього згадки. Але остаточно, він готов згодитися на продаж книжки, тільки під умовою, що виділ видрукує окремо біографію Капітули, яку він отсе й зладив, і ту його автобіографію залучить до кожного примірника. Виділові на се не хотіли згодитися. Тоді Капітула заборонив продавати книжку, казав паку з книжками зложити в магазині».¹⁵

До Львова приїхав Бачинський з Німеччини аж у квітні 1929 року. Тим часом ще в 1923 році він одержав від д-ра Лева Ганкевича листа, в яким він повідомляв автора, що Іван Брик, тодішній голова «Просвіти» у Львові, зажадав, щоб мати Юліяна Балицького, одного з видавців «Української Еміграції», забрала з переплетні решту накладу 1-ого тому — 2 000 неоправлених примірників книжки. Ю. Балицький ще раніше був помер на Сибірі. Балицька запропонувала через Ганкевича, щоб Бачинський тих 2 000 прим. у неї закупив. Автор праці звернувся до пані Балицької з певним виясненням щодо цих книжок, а також попросив Ганкевича, а згодом В. Дорошенка, щоб зайнявся цією справою. Він стояв на становищі, що ці книжки є не лише власністю спадкоємців Балицького, але також Гарасевича, другого видавця, і його, тому, що він також оплачував друк книжки.

В 1929 році Бачинський пережив велике розчарування. У Львові Д. Хомяк, управитель переплетні «Просвіти», заявив йому, що всі примірники «Української еміграції» виділ «Просвіти» наказав віддати пані Балицькій, а вона продала їх жидові на макулятуру. Тодішній

пише: «З приходом рос. військ до Львова в 1914 р. окупаційна влада докладно перевірювала склади книжок у друкарнях, книгарнях і переплетнях. При тому навмання багато публікацій конфісковано та нищено. Так сталося також з накладом книжки Бачинського. Тут діяла „вища сила“ і за це не відповідала ні правно ні морально книгарня, переплетня чи друкарня». М. Стахів правильно підкреслив, що багато книжок у Львові російська влада знищила. Проте тоді не знищено накладу праці Бачинського, про що свідчить нами наведені документи.

¹⁵ Ю. Бачинський, *цит. пр.*, стор. 25.

голова «Просвіти» Галуцинський і секретар Магальяс, як пише Бачинський, не вміли пояснити цього нерозважного рішення, тим більше, що Ганкевич, Дорошенко та інші його знайомі ще раніше вели переговори в цій справі з віділом «Просвіти». Тоді Бачинський передав цілу справу до суду, а також видав у Львові свою брошуру: «Як я видавав „Українську еміграцію“». Зразок культури „Українського Піємонту” з початком ХХ-ого віку» (1930), в якій докладно з'ясував цілу історію видання його праці. Тут треба згадати, що з 2 000 незброшурованих примірників Балицькій залишилося в переплетні біля 250 прим., які вона продала книгарні НТШ, а крім того удалося біля 120 прим. якось відкупити від жидівського торговця, якому продано видруковану працю «на папір». Ці примірники купив д-р В. Константинович, директор «Товариства опіки над українськими емігрантами» у Львові з наміром розповсюдити їх по публічних і приватних бібліотеках у Галичині і в Україні.

Вислід цієї сумної історії з виданням «Української еміграції» такий, що ця перша обширніша праця про українців у США, стала «білим круком» — з усіх 3 тисяч лише біля 500 прим. були в продажу в Європі і Америці. В американських університетських і публічних бібліотеках цієї праці, за малими винятками, немає. Думка Настасівського про те, «що є серйозні підозріння, що книжка попала в руки свідомих саботажників і нарочно була знищена»¹⁶ — не має жадних підстав і її треба відкинути. Книжка Бачинського була знищена через недбалість виділу «Просвіти» і безвідповідальність пані Балицької, а також через загальне незаінтересування нашими установами в Галичині обширнішими працями про еміграцію в Америці.

Не знаємо також долі другого тому праці Ю. Бачинського «Українська імміграція в Канаді». Вона хоч була здана до друку, проте не появилася через вибух І-ої світової війни. Перейшовши такий тернистий шлях з першим томом, можливо, що автор вивіз рукопис цієї праці в Україну. Як відомо, Юліан Бачинський виїхав на Україну в 1932 році разом з донькою. Він працював у редакції Української Радянської Енциклопедії в Харкові. Незабаром Бачинського заарештували і за ним слід пропав. Так трагічно закінчив життєвий шлях перший поважніший дослідник історії й побуту українців в Америці.

Значення «Української Еміграції» для дослідів українського життя в США

Праця Ю. Бачинського «Українська імміграція в Зєдинєних Дєржавах Америки» ще до сьогодні є найобширнішим історичним і соціологічним дослідженням діяльності і побуту української іміграції під кінець ХІХ і з початком ХХ-го століття в США. Нею користуються

¹⁶ М. Настасівський, *Українська іміграція в Сполучєних Дєржавах*, Нью Йорк, 1934, стор. 9.

історики, соціологи та інші дослідники, які студіюють життя української громади в цій країні. Не зважаючи на те, ще до сьогодні немає критичного огляду праці Бачинського. Можливо, що оцінка виділу НТШ з 1907 року, що «Українська еміграція» не має наукового значення, а також специфічне наставлення до праці автора деяких українських діячів в Америці¹⁷ безпосередньо спричинилися до цієї «золотої мовчанки» і своєрідної негачії автора і його твору. Якщо взяти до уваги, що це була властиво перша обширніша студія про українців в Америці — тоді виразно бачимо, що автор не заслужив собі на цю негачію.

Характер студії Бачинського історичний і соціологічний. Автор був по професії правником і не мав задовільно опанованої методи історичного і наукового дослідження, а тому, звичайно, в його студії знайдуться методологічні і змістові недотяттєння. В короткій передмові до своєї книжки Бачинський пише, що його праця дає повний розгляд українського життя в США від його початків «до останніх часів» — себто приблизно до 1909 року.¹⁸

Заки перейдемо до критичних заміток — хочемо коротко зрефєрувати зміст книжки Бачинського. Праця автора складається з таких розділів: «В старім краю», «На мори», «Америка», «Імміграція заробіткова», «Українська імміграція», «Портова контроля», «За зарібком», «Життя побутове», «Організаційні змагання», «Культурні почини», «Школи», «Політичне життя», «Преса», «Літературна творчість імміграції», «Взаємини з рідним краєм» і «Кінцеві уваги». Крім того в книжці знаходимо 75 ілюстрацій, які сьогодні являються дуже важливим першоджерельним ілюстративним матеріалом і дві карти. У праці автор подав також чимало статистичних таблиць, а в передмові підкреслив, що всі дані праці ґрунтовані «на власних спостереженнях на місці».

Автор хотів подати життя українських емігрантів від самого початку аж до кінця — себто від їхнього побуту в краю включаючи вербункову акцію різних агентів, переживання під час морської подорожі, портовий контроль на «острові Сліз», шукання за працею і врешті їхнє життя (побут) в Америці. Крім того Бачинський присвятив значну частину книжки історії еміграції, ростові українських організацій, церковному, культурному і політичному життю. В окремому розділі подав він коротку історію Америки, а також окремо обговорив справу взаємин імігрантів з краєм.

З методологічного і джерельного аспекту праця має багато недотяттєнь. Автор не взяв до уваги численних праць, які вже в тому часі

¹⁷ Цікаво згадати, що з «Пропамятній книзі Українського Народнього Союзу», що її видано в 1936 році є кілька покликів на книжку Бачинського, але зовсім не відзначено вартости цієї праці для історії українців в Америці.

¹⁸ Тут ще раз хочемо пригадати, що Бачинський вже мав перший манускрипт своєї праці в 1907 році. Згодом доповнював свою працю додатковими матеріалами. Ці доповнення позитивно відбилися на її змісті.

повинні були бути йому доступні.¹⁹ Також його узагальнення базовані головню на власному спостереженні й не завжди skonфронтовані з спостереженнями других. Не маючи опанованої методи критики історичних джерел, його аналізу історичних подій часами базована на вузькій джерельній базі. Проте, якщо взяти до уваги, що це була піонерська праця писана правником, тоді бачимо, що автор добре вив'язався із завдань і дав нам першу історію й соціологічну студію української іміграції в США.

Будучи соціал-демократом, Бачинський з марксистських позицій інтерпретує життя українського селянства в краю, наголошуючи роллю «мужика пролетаря», який завдяки капіталістичній державній системі Австро-Угорщини і Росії — мусить покидати рідний край і подаватися на чужину шукати кращої долі. Аналіза економічного стану селян в Галичині вийшла у нього досить поверховно, без належної джерельної документації. Однак, у тому самому першому розділові він подає докладну аналізу австрійських законів, якими держава намагалася регулювати еміграцію. Надзвичайно кольоритно змальовує автор переживання емігрантів підчас морської подорожі. Бачинський писав, що капітан корабля ішов йому якнайдалше назустріч і він міг познайомитися з усіма уладженнями на кораблі і заходити до «цвішендеку», де були уміщені емігранти. Тут треба згадати, що автор крім безпосереднього власного спостереження, також застосував методу опитування емігрантів і в деякій мірі використав джерела і літературу, на яких базував свій огляд — це в деякій мірі поширило джерельну базу його праці.

Надзвичайно цінними являються розділи книжки присвячені початкам українського життя в США — чисельности і зростові української громади. Щоправда, обговорюючи перших українських емігрантів в США, автор не згадує про Агапія Гончаренка — «батька» української еміграції, хоч «Споминки» Гончаренка видав М. Павлик у Коломії в 1894 році і про це Бачинський повинен був знати. Автор зачинає свій історичний огляд української еміграції до США від масового виїзду українського населення в 1870-их роках. Він бере до уваги Закарпатську Україну, Лемківщину, Галичину, а згодом Велику Україну. Бачинський, між іншим, намагався обчислити зріст української іміграції в США. Як відомо, це питання чисельности українців ще до

¹⁹ Тут в першу чергу масмо на увазі праці, які появились в німецькій мові і мали безпосереднє відношення до його дослідів: Richard v. Pflügl, „Die überseeische österreichische Wanderung in Jahren 1906 u. 1907 sowie die Einwanderung und sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten“, *Statistische Monatschrift*, vol. 35, 1909; Leopold Caro, „Die Statistik der österreichisch-ungarischen und polnischen Auswanderung nach den Vereinigten Staaten v. Nordamerika“, *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik u. Verwaltung*, vol. 16, 1907; Karl Ritter v. Englisch, „Die Lehren der amerikanischen Einwanderungstatistik“, *Statistischen Monatschrift*, v. VI, 1911.

(В тому часі появилася багато інших праць в нім. мові. Докладно їх зрецензував в *Записках НТШ* (тт. 101, 105 і 107) З. Кузеля).

сьогодні стоїть перед дослідником історії нашого поселення в Америці. Перші неповні статистичні викази з Америки маємо за роки 1899—1911. За попередні роки українці зачислені до інших національностей з Австро-Угорщини і Росії. Бачинський дає цінну статистичну аналізу української еміграції на основі американських урядових джерел, а опісля застосовуючи відповідні формули, приходять до правдоподібного висновку, що в 1909 році «всіх Українців в З'єдинених Державах було 468.930 або кругло 470 тисяч».²⁰ Метода обчислення Бачинського українських емігрантів до 1909 року є настільки логічна і ясна, що може бути визнана за правильну. Одиноким недоліком статистичних калькуляцій Бачинського уважаємо вузьку його джерельну базу — він узяв до уваги американські статистичні дані, а зовсім зігнорував австрійські статистичні джерела. Не зважаючи на те, його метода в порівнянні з іншими спробами обчислити українців в Америці в 1870—1909 роках — показується найбільш надійною.

Для історика і соціолога надзвичайно важливий матеріал, поміщений в розділі «Організаційні змагання», в якому автор розглядає початки і ріст церковних і суспільних установ: церкви, запомогово-асекураційні товариства, заводські робітничі організації, українські підприємства. Автор підкреслює, що «духове життя іммігранта-мужика нічим не переймалося так, нічо не виповняє його, як церков і — обряд».²¹ Ця глибока релігійність українського селянина пересаженного з рідної землі на американський суходіл, тут ще, можна сказати, посилювалася. Церква стала в самих початках одинокою моральною його опорою в чужому середовищі. Починаючи від побудови першої української греко-католицької церкви в Шенандоа, Па. в 1886 році, дослідник докладно обговорює внутрішню церковну боротьбу між різними течіями і групами, які бажали опанувати церковне життя. До уваги він бере греко-католицьку, православну, пресвітеріянську, баптистську, штундистську, римо-католицьку церкви й віроісповідання, які мали вплив на життя українського імігранта. Автор докладно описує побут священика і його взаємини з українською громадою, яка була тоді розбита і знаходилася в різних чужонаціональних таборах. Цікаві спостереження Бачинського відносно боротьби між священиками з Галичини і Закарпаття, в яку втягнуто також громади. Автор користується також тогочасною пресою і окремими полемічними виданнями, які віддзеркалювали цю боротьбу, або, як він каже, «період найогидніших скандалів, який мало котра віроісповідність переходила в Зєдинених Державах». Мабуть тодішній духовний клімат характеризує заклик «До всіх Русинів, в краю і в Америці», що був поміщений в «Свободі» (ч. 44, 1894): «Безхарактерність, безсоромність, ненаситна жажда гроша, безсовісність, безчельність, свиняча упертість руського перекінчича з мадярського табору, посвяченого на попа, переходить границі мож-

²⁰ Ю. Бачинський, *Українська еміграція*, стор. 114.

²¹ Ю. Бачинський, *цит. пр.*, стор. 256.

ливості... Проти мадярських форманів, перекінчиків, циганів, педлярів, купців, заволоків — є нашим обов'язком виступити». Немає сумніву, що в цій боротьбі гуртувалася національна свідомість українського імігранта. Бачинський зокрема підкреслює роллю «Американського кружка» українських священиків, який постав у Львові в 1890 році і складався з молодих, ідейних душпастирів, які згодом виїхали до США і тут відіграли визначну роллю в історії українського національно-політичного руху українських імігрантів.

Побіч церков, автор докладно аналізує роллю допомогових братств, які на його думку відіграли велику роллю в «національно-політичній вихованню імігрантів. Починаючи від „Союзу братств руських“, що постав з ініціативи Івана Волянського в 1885 році», автор описує їхню роллю в житті імігранта, а також боротьбу між різними допомогово-асеккураційними товариствами. Ця боротьба, подібно, як і церковна боротьба, систематично впливала на національне усвідомлення емігранта — вона виразно накреслила кордони між русофільськими, мадярофільськими й українсько-національними таборами українських імігрантів. Окремий розділ присвячений культурним надбанням українських імігрантів («Культурні почини»). Культурна робота з початком ХХ стол. обмежувалася до «закладання читалень і улаштування в них курсів читання і писання для анальфабетів, закладання парохіяльних шкіл для дітей, основиування інституцій для видання популярних книжок... уряджування аматорських театральних вистав, організування хорів, орхестр і уряджування музикально-декляматорських вечерків».²² Кожну з цих ділянок культурного життя українських імігрантів автор обговорює в окремих підрозділах. Окремий розділ присвятив він політичному життю. Він стверджує майже повну ізоляцію українців від американського політичного життя. Це також було получене з неохотою ставати американськими громадянами, і це, на думку Бачинського, не є позитивним явищем і приносить шкоди українській іміграції. Українці в «новому світі» живуть «своїм життям» — під тим оглядом внутрішнє політичне життя імігрантів майже нічим не різниться від внутрішнього політичного життя українського загалу в «старім краю» — політичний розвиток переходить ті самі стадії, які проходило суспільство на рідних землях. Проте треба зважити, що тут ідеться про самі початки політичного життя, яке пізніше розвинулося в стрункіших організаційних формах.

Для дослідника суспільних наук зокрема цікаві описи автора економічного стану українських імігрантів, їхні зацікавлення поза працею, тодішня суспільна стратифікація української громади, родинне життя і їхні зв'язки з рідним краєм. Для соціолога зокрема будуть цікаві спостереження Бачинського про асиміляційний процес. Молоде покоління, яке народилося вже в США, «цілком відмінене від старо-краєвого типу молоді». Воно підходить до справ інакше, як їхні батьки.

²² Цит. пр., стор. 356.

«Та все таки, — пише автор, — воно виростає в своїх перших молодечих роках, в українських родинах, у родичів-імігрантів, там чує українську мову, а в парохіяльних школах учиться по українськи читати і писати, і пізніше раз-враз обертається серед громади українських емігрантів. Тож хоч воно і почуває себе американською і між собою уживає як свою, англійську мову, мову американських вулиць, де виховується, і американської школи, то мимо того навикає себе уважати за частину української іміграції, і узнає себе за українську».²³

Вкінці автор дає свої коментарі відносно т. зв. «часової» і сталої переселенчої еміграції. Він виразно вказує на зміну її характеру — від «часово» до «сталого-поселенчої». Автор вважає, що «сама по собі еміграція не є корисна для краю — сеж убуває найцінніший капітал — людність; але при теперішніх слабих продуктивних силах краю є вона конечна... Супроти цього еміграційна політика не може йти в напрямі спиноючій еміграцію — се, впрочім на ніщо не здалося, бо емігранти переможуть всякі перепони, наразилося їх на ще більші грошові страти в поконуванню тих перепон — а в напрямі законного унормовання опіки над емігрантами».²⁴ У цьому питанні він розходився із загальною публічною думкою українського загалу в Галичині. В загальному наші галицькі діячі були більш за «сезоновою еміграцією», а поселенчу еміграцію уважали за «пропащу» для краю. Пізніша діяльність заокеанських українців наглядно вказала, що поселенча іміграція в США і Канаді не була «пропащою» — але також допомагала активно українській спільноті в краю.

Підсумовуючи наші думки про книжку Бачинського хочемо ще коротко спинитися на оцінці цієї праці українськими комуністами в США і в Україні. В 1934 році появилася праця М. Настасівського «Українська іміграція в Сполучених Державах» (Нью Йорк: Союз Українських Робітничих Організацій, 1934, 252 стор.). Автор її відомий діяч українського комуністичного руху в США. Він признається, що багато користав з студії Бачинського, але вважає, що в ній «в ніякій мірі не виявлено соціалістичного підходу до оцінки фактів; усі його спостереження передані з такою конвенціональною „об'єктивністю“, що робітникові в найменшій мірі не допомагає виявити собі дійсних причин подій, про які мова, ані зробити відповідних висновків. Правда, Бачинський жорстоко бичує „мадярських“ попів, як також попів-москофілів. Але саме в той спосіб представлювання православних попів і попів з Закарпаття лише допомагає читачеві уявити собі в кращому світлі галицьких попів».²⁵

Як відомо усім т. зв. «прогресивним історикам» незрозуміла об'єктивна інтерпретація історичних явищ і діячів. Тому його завваги слід

²³ Ю. Бачинський, *цит. пр.*, стор. 491.

²⁴ *Цит. пр.*, стор. 488.

²⁵ М. Настасівський, *Українська іміграція в Сполучених Державах*, стор. 9.

тракувати, як данину його ідеологічному багажеві, а не, як критичну замітку дослідника. Тут треба також згадати, що Бачинський згадає про соціалістичну політичну організацію «Гайдамаки» (1910) і «Українську робітничу партію в Америці» — ці організації постали вже по виїзді Бачинського з Америки до Львова.

Подібно про працю Бачинського пише автор недавно виданої праці про українську еміграцію Шлепаков, мовляв «характерно, що в ній (праці Бачинського — Л. В.) не знайшлося місця для розгляду зародження соціалістичних організацій серед українців-емігрантів».²⁶ Автор, як бачимо, повторює невинуватити закиди Настасівського.

Не зважаючи на деякі методологічні і джерелознавчі недотяття, «Українська Еміграція» Юліана Бачинського не стратила своєї наукової вартості по сьогоднішній час. Ми мусимо взяти також до уваги, що в 1907 році соціологічна метода досліду явища еміграції була майже зовсім не розроблена, а її автор не був професійним істориком, а правником і здібним журналістом. Проте він перший в обширній соціологічно-історичній студії описав багатовимірне життя української громади в Америці в її ранніх роках побуту. Під тим оглядом Ю. Бачинського треба уважати піонером наукового дослідження української еміграції. З перспективи часу можна лише дивуватися великій ерудиції автора, який зумів в яскравих барвах дати широку картину релігійного, соціально-економічного, політичного і культурного життя українських емігрантів при кінці XIX і на початку XX століття.

Праця Бачинського заслуговує на перевидання. Сучасне покоління дослідників української громади в США, головні історики і соціологи, не досить ознайомлені з її змістом. Більшість накладу «Української Еміграції» було знищено так, що в Америці збереглося лише декілька примірників. Це саме відноситься до Європи. До наших днів не появилася жадна праця, яка могла б заступити студію Бачинського і тому вона є унікальною під оглядом змісту і описової методи досліду. На нашу думку перевидання «Української Еміграції» Бачинського з відповідними коментарями є konieczним, якщо ми хочемо оживити досліди над українською спільнотою в Америці.

²⁶ А. М. Шлепаков, *Українська трудова еміграція в США і Канаді*, Київ: Академія Наук Української РСР, 1960, стор. 10.